

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Владимир П. ГУДКОВ
(Москва)

ИНТЕРЕСОВАЊЕ МОСКОВСКИХ СЛАВИСТА XIX ВЕКА ЗА НАРОДНИ ЈЕЗИК СРБА

Прве деценије XIX века обележене су буђењем и јачањем, усталивањем интересовања руског друштва и руске науке за словенство у најширем смислу те речи. На почетку столећа, каже А. Н. Пипин, „у нас не было человека (по крайней мере, нельзя его указать в литературе), который был бы в состоянии пересказать правильно славянские племена, указать на карте места их жилищества и хотя бы самым общим образом обозначить их исторические отношения.“¹ Ускоро се ситуација изменила. Социјално-политичка кретања у Европи, распламсавање ослободилачке борбе словенских народа, усмереност политике руске владе стимулишу повезивање Руси са другим словенским народима, потхрањују симпатије руског друштва према Словенима, њиховој судбини и свим странама њихове егзистенције. Окретање словенству се очитује у учесталим путовањима Руси по словенским земљама, у видљивом повећању информација о Словенима у руској штампи, у успостављању непосредних контаката руских и страних научних и културних радника.

У неким периодичним издањима славистичка проблематика осваја прилично велики простор. Ту предњаче „Библиографические листы“ (1825—1826) П. И. Кепена и „Вестник Европы“ (1804—1830), чији је издавач и уредник био професор Московског универзитета М. Т. Каченовски (1775—1842). „В „Вестнике Европы“, уже с первых лет, мы встречаемся со статьями по самым разнообразным вопросам славянским, и научного характера, и популярными, оригинальными и переводными. Здесь затронуты были интересы литературы, истории, этнографии и

¹ А. Н. Пипин. Русское славяноведение в XIX столетии. — „Вестник Европы“, год. 24, кн. 7. Петербург, 1889, стр. 238.

языка славян“ — писао је А. А. Кочубински.² 1835. године М. Каченовски је заузео новоосновану катедру славистике на Московском универзитету. Иако је главни предмет његовог стручног занимања била историја, у часопису М. Каченовски наступа као филолог широке оријентације. Популарише између осталог теорију Добровског о српском пореклу старословенског језика, пише о српској народној поезији, објављује писмо Вука Караџића.

Интересовање М. Каченовског за језик српског народа пре познанства с Вуком нашло је израза у приказу анонимног (Аврамовићевог?) речника који је издао Курцбек у Бечу 1790. и 1791. године. У том делу Каченовски је поред руских речи (узетих, као што се сазнало, из речника Јакова Родеа) наишао на речи и изразе, који му нису били познати (као на пример пословица *Лудъ е ѿаѣ мшиѣ, кои само едну руѣу зна*) па је извео овај закључак: „*Этотъ языкъ, для насъ малолетнійный, или даже и совсем невразумительный, есть нынешний ирросіонародный сербскій. Онъ неочищен, необработан, не имеетъ своей литературы. Между нимъ и церковнымъ языкомъ такое точно шейеръ оишошение, какое до 18 века было между общенароднымъ русскимъ и уюмянуемымъ церковнымъ же. Было время, когда и у насъ не умели иисаить на уюишребийтельномъ наречии и не догадывались, чѣобы нужно было обрабатывать его для выгодъ иррошвещения народнаго.*“³

„*Писаить на уюишребийтельномъ наречии*“ — то значи да књижевни језик мора имати народну основу. Речи Каченовског о природи књижевног језика откривају нам, бар делимично, подлогу његових спонтаних симпатија и изванредно топлог односа према Вуку Караџићу, што је дошло до изражаја у данима Вуковог боравка у Москви, када су се Каченовски и Вук упознали, и у више махова касније. „*Один ѿолько учийель Койишар — каже Кочубински — ѿакъ восіорженно всіиречалъ литературныхъ ирвенцевъ своего даровитого сербского ученика, Вука Караджича, какъ ирринималъ ихъ Каченовскій на сирраницахъ своего журнала.*“⁴

Међу ученицима Каченовског на Московском универзитету био је Осип М. Бођански (1808—1877). Попут Срезњевског, Прајса и Григоровича, О. Бођански је био упућен на студијско путовање у иностранство ради проучавања словенских језика, литература и историје словенских народа. У току безмало петогодишњег боравка у Прагу, Бечу, Будимпешти, као и у Сремским Карловцима, Загребу и другде (1837—

² А. А. Кочубинский. *Начальные годы русского славяноведения*. Одесса, 1887—1888, стр. 42.

³ „*Вестник Европы*“. Часть 96, № 22. Москва, 1817, стр. 126—127.

⁴ А. А. Кочубинский. *Наведено дело*, стр. 47.

1842) Бођански је стекао дубока знања о словенским језицима и њиховој историји, савладао неке од њих, претежно чешки, и практички. По повратку у Москву заузео је на Московском универзитету упражњену катедру славистике.

Рођен у Украјини, Бођански је од малих ногу био опчињен украјинским фолклором, лепотом украјинског језика. За време студија његово интересовање за народну поезију попримило је размере професионалног занимања. На предлог Каченског прихватио је за магистарску дисертацију тему „О народној поезији словенских племена.“ Тај рад, штампан 1837., наишао је на топао пријем савременика. Преведен је, у изводима, на неколико језика.

У настави словенских језика Бођански се свесно ослањао на фолклорне текстове, сматрајући њихов језик узорним, најчистијим типом језика. Читао је са студентима епске песме из Вукових збирки.

У годинама студијског боравка у иностранству и касније Бођански је марљиво проучавао старо словенско рукописно благо. Објавио је читав низ словенских споменика у научном часопису „*Чтения в Обществе историк и древностей российских*“, чији је редактор био дуго година. Посебно су га интересовала оригинална дела од историјске и књижевне вредности. Издаје „Винодолски закон“, једну хрватску хронику, поново штампа „Историју о Црној Гори“ Василија Петровића. Међу критеријима, по којим је оцењивао значај писаних споменика, био је и њихов језик. Пажњу московског слависте привлаче текстови који више-мање доследно манифестују особине појединих словенских језика.

Бођански је први оценио вредност путописа Јеротеја Рачанина „Путьшаствіе ко граду Јерусалиму“, чији текст потиче из 1727. године. Нашавши „Путьшаствіе“ у зиму 1840. године у Сремским Карловцима, Бођански је одмах опазио оно што чини посебан квалитет Рачаниновог дела и замолио М. Поповића (брата Ђ. Даничића) да му направи препис. Двдесетак година касније штампа „Путьшаствіе“ у „Чтенијима“. У предговору наглашава по чему је значајно ово дело. Рачанинов путопис, каже Бођански, „*принадлежит к небольшому числу йамяйников, составляющих йойыйку йисаиь языком народа. Разумеейся, в йамяйниках йакого рода нельзя ожидатьь языка совершенно безукоризненного; важно уже и то, если йеревес осйаейся на сйороне речи народной*“.⁵

⁵ *Чтения в Обществе историк и древностей российских*, 1861., кн. 4. Москва, 1861. Отдел III. Материалы славянские. Предговор издању није пагиниран.

*Что же касается до области, то едва ли ошибѣмся, если будем искать её на северной стороне Дуная. На неймогут указываться слова: ОФИЦИРЪ, КОРПУСОВЕ, а частію и наречіе ФРИШКО (ВРИШКО) . . . ой немецкого frisch.*¹⁰

Ево једног цитата да се представи језик и садржај „Житија“:

. . . Я вы сви, везири, паше мое (каже смртно рањени М. рат). фришко устаните, сви лепо се оправите, на кнеза лазара таборуъ сви удадите еднано, да за живота видимъ, чи ће мейданъ бити. и тако те две войске удадишесе; тѹ е сила, брате од тешка пра и олова и од тешка плача и вриске земля се тресла; тѹ сѹ, брате, ранинн юнаци и кони у силеной крови панвалн и од мертвн ниси могад маѣ: се никѹда¹¹

То је писано малтене сто година пре рођења Вука Караџића. Многобројност сачуваних преписа „Житија кнеза Лазара“ указује на виталност, популарност и актуелност овог дела у српском друштву XVIII века.¹² . . . Током XVIII века народна епика постала је кохезиона сила српске нације“, каже М. Поповић.¹³ Може се без двоумљења тврдити, не бојећи се претеривања, да је епско Лазарево „житије“ по својим изражајним средствима претеча новог књижевног језика, као што је Г. Венцловић, према Ј. Скерлићу, претеча Д. Обрадовића и В. Караџића. Овај споменик који је после Лавровског објавио по другим списима Ст. Новаковић (Starine, X) заслужује да што пре постане објекат вишестраних истраживања.

Научна школа О. М. Бојанског броји читав низ истакнутих слависта. Међу њима је био Аполон А. Мајков, чије дело „История сербского языка по памятникам, писанным кириллицею, в связи с историей народа“ (Москва, 1857) по ширини захвата нема премца у славистичкој литератури. Мајков је анализирао српске писане споменике (углавном повеле и правне текстове) као историчар и као филолог. Његова књига од преко 800 страна садржи историју народа и историју језика тога

¹⁰ *Исѹо*, стр. IV—V.

¹¹ *Исѹо*, стр. 11.

¹² Више примерака „житија“ било је и налази се сада у библиотекама и архивима. Види, на пример: Св. Матић. *Опис рукописа Народне библиотеке*. Бгд., 1952 — бр. 180, 209, 228, 229; Љ. Штавланин—Ђорђевић. *Стари ћирилски рукописи Народне библиотеке у Београду*. — „Библиотекар“, бр. 5, 1968. — бр. 77, 122, 126.

¹³ М. Поповић. *Романтизам и прелаз из усмене у писану књижевност*. — „Зборник Матице српске за књижевност и језик“, 1967, св. 1, стр. 28.

народа. Мада Мајковљево лингвистичко истраживање у поједино-стима није беспрекорно ни за своје време, писац је несумњиво тачно оцртао главне процесе фонетске и морфолошке еволуције језика Срба као и најбитније развојне токове њиховог књижевног језика. Историја књижевног језика до турског освајања сумирана је у крупним потезима овако:

*„Если возьмём все памятники в их совокупности, равно при-
помним все явления звуковдвижения и словодвижения в их иреествен-
ности, то увидим, что к концу XV века древнекнижный язык Сер-
бов почти усвоился в своих звуках и формах; это не значить
ещё, чтобы он явился вполне народным, но значить то, что, вслу-
я в XII веке на иравильный путь самобытного развития, он посто-
янно следовал за народным началом, вмещая его в себе с возраста-
ющим успехом. Не исключительное господство, но иреобладание на-
родности . . . иредставляет нам древнесербский книжный язык к
конца XII до конца XV века. Совершенно безыключительности
в пользу народного начала не могло быть, ибо язык только слагался,
вырабатывался, укреплялся. В нём церковнославянская стихия ире-
бывала ещё постоянно в известной степени; но степень эта значи-
тельно изменялась, смотря то содержанию и месту написания
памятника. Вообще она ослабла к концу XV века и составляла
только незначительное меньшинство, что не могла уже заградить
собой всех блестящих ироявлений народности. В итворчестве языка
уже совершился иерелом: . . . язык стал ровнее, глаже, вернее иу-
земному говору; он, так сказать, онароднился. . . Ещё остава-
лось ему сделать последний решительный шаг, чтобы совершенно
ириять на себя ириличный народный образ; но здесь застал его
конец XV в., а с ним и решительный иереворот в жизни и судьбах
сербского народа.“¹⁴*

У Мајковљевом прилажењу књижевном језику и разматрању његове историје главно мерило је удео домаћих, народних елемената у писаним текстовима. Од интереса је његов суд о језику српске књижевности XVIII века.

По Мајковљевом мишљењу, језик, којим су се стварала књижевна дела у XVIII веку, зависио је у битним квалитетима од воље, опредељења и индивидуалног укуса појединих личности па није имао изгледа да се усаврши и постане ефикаснији друштвени инструмент: „Между

¹⁴ А. А. Майков, *История сербского языка . . .*, стр. 820.

грамошњими људьми всїречаем Бранковича, Раича и безымянных лейо-исцев, язык којорых далеко не народный; ѿриѣмы их не ѿказываюѿи даже возможностью когда-либо уллучишиѿи эѿиоѿи язык. Причина ѿа, чѿио вековое здание, ѿосїроенное самообразно и ѿосїейенно ѿри учасїиши всего народа, ѿало; на его развалинах из обломков сїарины и с ѿримесью новизны созидаюѿи язык оїдельные личносїи, ѿачѿичики, люди, ѿо-ѿогдашнему, образованные. А известно, чѿио все образование ѿого времени . . . сосїояло в ѿесном знакомсїиве с церковнославянскоѿи ѿисьменносїиѿю, ко-ѿорая в ѿу ѿору уже уїтраїишла ѿервоначальную чїсїиоѿу своего языка. Такое сосїояние сербско книжногo языка, зависевшее вїолне оїи личногo ѿроизвола, не могло ѿривести к чему-либо ѿлезному, когда ѿроизвол эѿиоѿи имел ложное наїрвление.“¹⁵

Мајков истиче да је развој националног покрета поткрај XVIII века условљавао формирање књижевног језика на народној основи, односно демократизацију писмености и књижевности језика. „Оїткры-лась необходимосїѿ не искуссїивенногo языка, годногo для оїтвлечѿенных заняїиши оїдельных личносїей, но ѿакого, којорый мог бы удовлечїиворїиѿи всем разнообразным ѿоїребносїиѿям всего возрождающегoся народа.“¹⁶ Главне заслуге за преображај књижевног језика има, према Мајковљевом излагању, Доситеј Обрадовић који је први схватио нужност језичке реформе и остварио је. „Смелою рукою разрушил он бессмысленное ѿворение своих ѿредшесїивенников и оїфрешась оїи личногo ѿроизвола, ввѿл в ѿисьменносїѿ чїсїиый, свежий и живой народный язык, ѿрисуициѿи всему народу. Эѿио великое дело, начайїое на меже двух веков, сделалось в ѿекущем веке одним из главнейших общесїивенных воїросов, воїросом жизни и народносїи; оно ѿусїило уже глубокие корни благодаря деїяїельносїи многих ѿоборников народногo слова и досїиоїных ѿреемников Обрадовича.“¹⁷

То што Мајков не спомиње Вука (убрајајући га ваљда у Доситејева „достојне следбенике“) и приписује Доситеју одлучујућу улогу у преображају књижевног језика, нимало не обезвређује његову оцену језичких кретања на прелазу из XVIII у XIX век. Битан је Мајковљев недвосмислено позитиван, симпатизерски однос према употреби народног језика у књижевности.

Према горе изнесеноме, оцртава се континуирано линија живог интересовања московских слависта — првих, који спадају у покретаче

¹⁵ Мајков. *Наведено дело*, стр. 822.

¹⁶ А. Мајков. *Наведено дело*, стр. 823.

¹⁷ *Исїо*.

руске славистике, и њихових ученика — за језик српског народа. Каченовски је био задовољан кад је открио у штампаном речнику трагове њему непознатог језика — сведочанство живог говора Срба, који продире у књижевност. Поздрављао је напоре Вука Караџића. Бођанском је својствено настојање да пронађе писане споменике, у којима су заступљене карактеристике природног језика, и да упозна научнике и јавност с текстовима на народном језику. А. Мајков је учинио следећи велики корак: подвргао је многобројне писане споменике стручној историјској и лингвистичкој анализи. Изнео је мноштво више-мање тачних опсервација и закључака, приказавши фонетску и морфолошку еволуцију језика и изразите квалитете књижевног језика Срба, однос црквенословенских и народних елемената у њему. Нека дела старих московских слависта ни данас нису изгубила научну вредност. Заслуге Бођанског за издавање српских споменика су неоспорне, његов рад на том пољу је достојан подражавања.